

Fiyatı: 200₺

ISSN 1309 - 9418

1 309942 1 801768

Haziran • 2025 • Yıl 15 • SAYI 176 • ISSN 1309-9418 • Aylık - Yaygın Süreli Yayın

itd İKTİSAT VE TOPLUM
www.iktisatvetoplum.com

TİCARETE KARŞI SAVAŞ

İktisat ve Toplum Dergisi

www.iktisatvetoplum.com

HAZİRAN 2025

YIL 15 • SAYI 176

ISSN 1309-9418

Aylık-Yaygın Süreli Yayın

Yayın Kuruluna göndermek istediğiniz yazılarınızı aşağıdaki adreslere iletebilirsiniz.

İktisat ve Toplum Dergisi, Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketi tarafından ayda bir yayımlanan yaygın bir dergidir.

Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergiye gönderilen makaleler Yayın Kurulu ve Editör onayıyla yayımlanmaktadır. İTD'nin red-dedilen yazılar için herhangi bir gerekçe gösterme zorunluluğu yoktur.

© Her hakkı saklıdır

Dergide yazı, makale, fotoğraf ve illüstrasyonların elektronik ortamda dahil olmak üzere çoğaltma hakkı Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketine aittir ve yazılı izin olmaksızın kullanılamaz.

Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılmaz.

**İktisat ve Toplum Dergisi, EBSCO
veritabanı tarafından taranmaktadır.**

İdare Yeri: Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketi Bağcılar Mahallesi Şemsettin Günaltay Caddesi 283. Sokak Ata Apt. No: 9/7 06670 Çankaya/Ankara, Türkiye
Tel: (+90) 312 442 52 10
Web: www.iktisatvetoplum.com
e-posta: iktisatvetoplum@gmail.com, info@iktisatvetoplum.com, ofc1962@gmail.com

Baskı: Meteksan Matbaacılık ve Teknik Sanayi Ticaret Anonim Şirketi Beytepe Köyü Yolu No.3 Bilkent, Çankaya/Ankara
Telefon: 0312 266 44 10
Sertifika Nu.: 46519

Derginin Sahibi:

Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık Danışmanlık Yatırım ve Tic. Ltd. Şirketi Adına; Fethiye Çolak

Yazı İşleri Müdürü: Fethiye Çolak

Editör: Ömer Faruk Çolak

Genel Yayın Yönetmeni: Serenay Dırız

Tasarımcı Grafiker: Ferhat Önder

Muhasebe ve Dağıtım Sorumlusu: Mert Bolata

Danışma Kurulu:

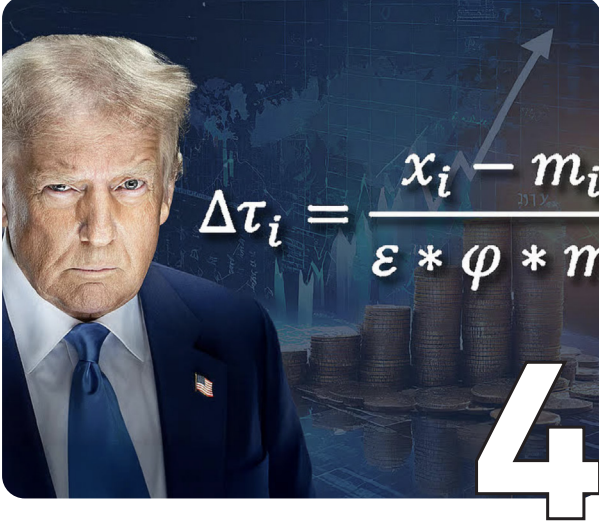
Ahmet Ertuğrul (Bilkent Üniversitesi), **Alpay Filiztekin** (Sabancı Üniversitesi), **Asaf Savaş Akat** (Bilgi Üniversitesi), **Ayşe İmrohoroğlu** (University of Southern California), **Burhan Şenatalar** (Bilgi Üniversitesi), **Çelik Kurtuluş** (Ankara Üniversitesi), **Dani Rodrik** (Princeton Üniversitesi), **Erdal Özmen** (ODTÜ), **Ergun Türkcan**, **Ersin Kalaycıoğlu** (Sabancı Üniversitesi), **Fatma Doğruel** (Marmara Üniversitesi), **Fikret Adaman** (Boğaziçi Üniversitesi), **Francesco Boldizzoni** (University of Helsinki), **Güven Sak** (TOBB ETU), **Hasan Ersel**, **İlhan Tekeli** (ODTÜ), **İpek İlkaracan** (İstanbul Teknik Üniversitesi) **İzzettin Önder**, **Kadriye Bakırcı** (Hacettepe Üniversitesi), **Kenan Mortan** (Mimar Sinan Üniversitesi), **Mahfi Eğilmez**, **Meghnad Desai** (London School of Economics), **Mustafa Pirili**, **Nilüfer Göle** (Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales), **Oğuz Esen** (İzmir Ekonomi Üniversitesi), **Oktar Türel** (ODTÜ), **Rauf Gönenç** (OECD), **Refik Erzan** (Boğaziçi Üniversitesi), **Selçuk Candansayar** (Gazi Üniversitesi), **Sema Aksoy**, **Seyfettin Gürsel** (BETAM), **Sinan Sönmez** (Atılım Üniversitesi), **Sübüdey Togan** (Bilkent Üniversitesi), **Şevket Pamuk** (Boğaziçi Üniversitesi), **Şiir Yılmaz**, **Taner Berksoy** (Piri Reis Üniversitesi), **Timur Kuran** (Duke Üniversitesi), **Uğur Eser** (Abant İzzet Baysal Üniversitesi), **Yılmaz Akyüz** (Former Chief Economy UNCTAD, İsviçre).

Yayın Kurulu:

Abdullah Yalaman (Osmangazi Üniversitesi), **Adem Yavuz Elveren** (İzmir Ekonomi Üniversitesi), **A. Hakan Kara** (Bilkent Üniversitesi), **Ahmet Faruk Aysan** (Hamad Bin Khalifa University), **Alev Atak** (ODTÜ), **Ali Coşkun Tunçer** (University College London), **Ali Sina Önder** (University of Portsmouth), **Alp Şimşek** (Yale Üniversitesi), **Alpay Hekimler** (Osmangazi Üniversitesi), **Alper Duman** (İzmir Ekonomi Üniversitesi), **Alper Güzel** (Ondokuz Mayıs Üniversitesi), **Altuğ Yalçıntaş** (Ankara Üniversitesi), **Anıl Aba** (Yaşar Üniversitesi), **Asena Caner** (TOBB-ETU), **Ayça Altıntaş** (University of Southern California), **Ayça Ebru Giritliç** (Bilgi Üniversitesi) **Ayça Tekin Kuru** (TED Üniversitesi), **Aykut Kibritçi** (Türk-Alman Üniversitesi), **Aykut Lenger** (Ege Üniversitesi), **Aylin Seçkin Georges** (Ottawa Üniversitesi), **Ayşe Mumcu** (Boğaziçi Üniversitesi), **Aziz Konukman** (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi), **Bayram Ali Eşiyok**, **Begüm Özkaynak** (Boğaziçi Üniversitesi), **Betül Yüce Dural** (Anadolu Üniversitesi), **Bilal Bağış** (Bingöl Üniversitesi), **Bora Süslü** (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), **Boris Kağarlitsky** (Institute for Globalisation Studies and Social Movements) **Burak Saltoğlu** (Boğaziçi Üniversitesi), **Burçin Kısacık** (Bilkent Üniversitesi), **Cem Mehmet Baydur** (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), **Cem Oyvatt** (University of Greenwich), **Cevat Giray Aksoy** (King's College London), **Ceyhan Elgin** (Boğaziçi Üniversitesi), **Coşkun Küçüközen** (İzmir Ekonomi Üniversitesi), **Çınla Akdere** (ODTÜ), **Değer Eryar** (İzmir Ekonomi Üniversitesi), **Derya Güler Aydın** (Hacettepe Üniversitesi), **Derya Gültekin** (İstanbul Teknik Üniversitesi), **Devrim Dumludağ** (Marmara Üniversitesi), **Doğan Göçmen** (Dokuz Eylül Üniversitesi), **Ebru Voyvoda** (ODTÜ), **Ege Yazgan** (Bilgi Üniversitesi), **Elif Akbostancı Özkazanç** (ODTÜ), **Elif Karacımen** (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi), **Emel Memiş** (Ankara Üniversitesi), **Ensar Yeşilyurt** (Pamukkale Üniversitesi), **Ensar Yılmaz** (Yıldız Teknik Üniversitesi), **Ercan Eren** (Yıldız Teknik Üniversitesi), **Eren Güler** (ODTÜ), **Eriç Yeldan** (Kadir Has Üniversitesi), **Erkan Erdil** (ODTÜ), **Erol Kutlu** (Anadolu Üniversitesi), **Erol Taymaz** (ODTÜ), **Esmay Gaygısız** (ODTÜ), **Esra Nur Uğurlu** (University of Leeds), **Fatih Güvener** (University of Minnesota), **Feride Doğaner Gönel** (Yıldız Teknik Üniversitesi), **Funda Barbaros** (Ege Üniversitesi), **Gökhan Özertan** (Boğaziçi Üniversitesi), **Gül İpek Tuğ** (ODTÜ), **Gülşay Günlük Şenese** (İstanbul Üniversitesi), **Gülşin Özkan** (King's College London), **Güney Işıkkara** (New York University) **Hakan Ercan** (ODTÜ), **Hakan Kışlal** (Saint Leo University), **Hakan Mihçı** (Hacettepe Üniversitesi), **Hakan Özyıldız**, **Hakan Uslu** (On Dokuz Mayıs Üniversitesi), **Hale Balseven** (Akdeniz Üniversitesi), **Haluk Levent** (İstanbul Bilgi Üniversitesi), **Hande Erkut** (WZB Berlin Social Science Center), **Hasan Cömert** (ODTÜ) **Hatice Azitmur** (Harran Üniversitesi), **H. Nur Beyaz Erkızan** (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), **Hüseyin Özel** (Hacettepe Üniversitesi), **Hüseyin Taştan** (Yıldız Teknik Üniversitesi), **Işıl Erol** (Özyeğin Üniversitesi), **İbrahim Erdem Seçilmiş** (Hacettepe Üniversitesi), **İbrahim Semih Akçomak** (ODTÜ), **İhsan Seddar Kaynar** (Hakkari Üniversitesi), **İlhan Can Özen** (ODTÜ), **İnsan Tunalı** (Koç Üniversitesi), **Kağan Parmaksız** (ODTÜ), **Kamil Yılmaz** (Koç Üniversitesi), **Kıvanç Halil Arıç** (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi) **Leyla Firuze Özalp** (Amasya Üniversitesi), **Levent Koçkesen** (Koç Üniversitesi), **Levent Neyse** (WZB & DIW Berlin), **M. Aykut Attar** (Hacettepe Üniversitesi), **M. Özgür Kayalica** (İstanbul Teknik Üniversitesi), **Mehmet Fatih Cin** (Çukurova Üniversitesi), **Mehmet Teoman Pamukçu** (ODTÜ), **Meltem Dayoğlu Tayfur** (ODTÜ), **Mete Kılıç** (University of Southern California), **Muammer Kaymak** (Hacettepe Üniversitesi), **Murad Tiryakioğlu** (Afyon Kocatepe Üniversitesi), **Murat Çokgezen** (Marmara Üniversitesi), **Murat Donduran** (Yıldız Teknik Üniversitesi), **Murat Üçer** (Turkey Data Monitor), **Mustafa Sönmez**, **Münis Seven Ağır** (ODTÜ), **N. Emrah Aydınonat** (University of Helsinki), **Natalya Ketenci** (Yeditepe Üniversitesi), **Nazire Nergiz Dinçer** (TED Üniversitesi), **Necat Coşkun** (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi), **Nil İpek Şirikçi** (ODTÜ), **Nuran H. Belet** (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi), **Nuri Vedit İnal** (Yeditepe Üniversitesi), **Oğuz Öztunalı** (İstanbul Bilgi Üniversitesi), **Oğuz Yıldırım** (Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi), **Onur Yıldırım** (ODTÜ), **Orhan Şimşek** (Artvin Çoruh Üniversitesi), **Ömer Yalçınkaya** (Atatürk Üniversitesi), **Öner Günçavdı** (İstanbul Teknik Üniversitesi), **Örsan Öymen** (Işık Üniversitesi), **Özge İzdeç Terkoğlu** (İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa), **Özgül Orhangazi** (Kadir Has Üniversitesi), **Pınar Derin Güre** (ODTÜ), **Refet Gürkaynak** (Bilkent Üniversitesi), **Recep Yücedoğru** (Bülent Ecevit Üniversitesi), **Sacit Hadi Akdede** (İzmir Bakırçay Üniversitesi), **Sadi Uzunoglu** (Trakya Üniversitesi), **Salih Barışık** (Gaziosmanpaşa Üniversitesi), **Sayım Işık** (Akdeniz Üniversitesi), **Selim Çağatay** (Akdeniz Üniversitesi), **Seda Demiralp** (Işık Üniversitesi) **Selva Demiralp** (Koç Üniversitesi), **Serdal Bahçe** (Ankara Üniversitesi), **Serdar Sayan** (TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi), **Serkan Küçükşenel** (ODTÜ), **Seval Mutlu Çamoğlu** (Ordu Üniversitesi), **Sevil Acar Aytekin** (Boğaziçi Üniversitesi), **Sinem Yapar Saçık** (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi), **Süleyman Değirmen** (Mersin Üniversitesi), **Stavros Mavroudeas** (Panteion University), **Şebnem Kalemli-Özcan** (Maryland Üniversitesi), **Şirin Saraçoğlu** (ODTÜ), **Timur Han Gür** (Hacettepe Üniversitesi), **Turan Subaşat** (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi), **Ufuk Akçığıt** (Chicago Üniversitesi), **Uğur Emek** (Başkent Üniversitesi), **Ümit Bulut** (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi), **Yalçın Karatepe** (Ankara Üniversitesi), **Yasin Küçük** (Gebze Teknik Üniversitesi) **Yaşar Uysal** (Dokuz Eylül Üniversitesi), **Yelda Yücel** (İstanbul Bilgi Üniversitesi), **Yusuf Soner Başkaya** (Glasgow Üniversitesi), **Ziya Öniş** (Koç Üniversitesi), **Zuhale Yeşilyurt Gündüz** (TED Üniversitesi).

4 Trump 2.0 ve Yeni Ticaret Savaşları: Kuru Gürültünün Ötesinde Ne Var?

Ayça Tekin-Koru

13 Türkiye'de Siyasal Sistemin Yeniden Yapılanmasına Doğru

Ersin Kalaycıoğlu

18 İktisadın Demokrasiyle İmtihanı

Arda Tunca

32 Korkutan "Yeni Dünya", Biyolojik İnsanın Sonu mu?: Yapay Zekâ, İnsan Beynini İkame Edebilir mi?

Ergun Türkcan

37 Çağdaş Optimalist Piyasa Ekonomisi ve Türkiye

Erdal Türkkan

53 Türkiye'de Ticaret Okullarında İktisadi Aramak II: Abdi Tevfik (Yegül)'te Ticaret Eğitimi ve Saint Joseph Yüksek Ticaret Okulu (1903-1923)

Ercan Eren, Alaaddin Tok

63 Demokrasi, Sosyal Mobilizasyon ve Kalkınma: Refahın Kurumsal Temelleri

Yağmur Uzunırmak

68 Türkiye'de Oyunculüğün Politik Ekonomisi IV

Sacit Hadi Akdede

74 Değiş Tokuşun Arkeolojisi: Homo Economicus'tan Önce

Gökhan Tosun

78 Ayaşlı ile Kiracıları: Modernleşmenin Eşiğinde Toplumsal ve İktisadi Bir Gözlem

Gülçin Elif Yücel

Gökhan Tosun Bağımsız Araştırmacı
gkhntosn2@gmail.com

Değiş Tokuşun Arkeolojisi: Homo Economicus'tan Önce

Kölelik denilen olgu insan hayatına yazılı tarihten önce girmiştir.

1. Giriş

Ekonominin ortaya çıkışı neredeyse insanın ortaya çıkışı kadar eski. Bunu anlamak için tarihte oldukça geriye gitmek gerekiyor. Taş Devri'ndeki insanların ekonomik uğraşları pek merak edilmez, ancak günümüz karmaşık ekonomik gelişmişliklerini anlamak için kuzenlerimiz sayılan Neandertal'lerin günlük yaşamlarını gözümüzde canlandırmak buna katkı sağlayabilir. Onlar Homo economicus'tan çok önce yaşadılarsa da kendilerine ekonomik roller tanımlanmasına izin vermekte Sanayi Devrimi sakinleri kadar kolaylık sağlamayacaktı.

Geçim ekonomisi olarak nitelenen avcı toplayıcı yaşamdan yerleşik hayata geçerken insanlar arkalarında bir insan türünün yok oluşunu bıraktı. Homo sapiens'ler günümüzde yaşayan tek insan türü olarak M.Ö. 10.000'lerde dünyanın farklı bölgelerinde aynı zamanda ortaya çıkacak olan tarımsal üretimin yüzyıllar önceki başlangıç aşamalarına öncülük edeceklerdi.

Tarımın insanları yerleşik hayata ikna etmesiyle "artık ürün" elde edilmiş ve bu ürünler uzak bölgelere ticari amaçlarla götürülmeye başlanmıştır. Atalarımız, ekonomik gelişim içerisinde farklı patikaları seçerek toplumun güç ilişkilerini benimsemesine neden olmuşlardır. Güç ilişkilerinin

neden kaynaklandığını toplum içindeki maddi farklılıklara dayandırmak herhalde yanlış olmaz. Toprağın işlenmesi, özel mülkiyet fikrini doğuracak, bu da insanlar arasında çeşitli çatışmalara zemin hazırlayacaktı. Bazıları tüccar, din adamı, soylu veya köle olacaktı.

2. Neandertal Kuzenlerimiz

Neandertaller¹ (Homo neanderthalensis) yaklaşık 400.000 yıl önce Avrupa ve Batı Asya'da ortaya çıkmış bir insan türü olarak karşımıza çıkıyor (Max Planck Society, 2016). Bu tür, adını 1856'da ilk Neandertal fosilinin Almanya Düsseldorf'ta Neander Vadisi'nde bulunmasıyla almıştır

(Encyclopaedia Britannica, t.y.). Neandertal gruplar evlerinden fazla uzaklaşmamış ve birbirleriyle anlamlı ticari ilişkiler kurmamışlardır (Gee, 1996). Buzul Çağı² olarak ifade edilen bu dönemin, zorlu iklim koşulları nedeniyle Neandertallerin uzak bölgelere göçünü engellemiş olabileceği düşünülmektedir.

Fransa'nın güneybatısındaki bir bölgede 80 – 1.300 birey şeklinde bir Neandertal grubun yaşadığı tahmin edilmektedir (Bocquet-Appel & Degioanni, 2013). Bu elbette küçük bir sayı ancak yaşam biçimlerine uygun bir kalabalık olduğunu söyleyebiliriz. Taş devri insanları olarak nitelendirilen bu tür, Levallois adı verilen, bir taş çekirdeğinin önceden planlanmış şekilde hazırlanması ve ardından bu çekirdekten kontrolü sağlanmış yongaların (*flakes*) çıkarılması esasına dayanan bir yöntem kullanarak bıçak, kazıyıcı gibi işlevsel aletler oluşturmuşlardır. Neandertaller arasında kesin bir mal takasından bahsetmek zor olsa da geç dönemlerinde bazı eşyaların takasa konu olduğu düşünülmektedir. Örneğin sen bana taş ver, ben sana kemik alet, gibi... Ancak unutmamak gerekiyor ki bu dönemde tarımsal üretim yok ve bu insanlar yerleşik yaşamdan uzak bir şekilde avcı ve toplayıcı olarak hayatlarına devam ediyorlardı.

Neandertal'lerin avcılık ve toplayıcılık arasında iş bölümü yapmış olabilecekleri düşünülse de bu konuda yeteri kadar kanıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte ağır yara almış topluluk üyelerinin bakımlarını uzun süre üstlendikleri bilinmektedir. Ayrıca avcılıktan elde ettikleri yiyecekleri kendi içlerinde paylaşmışlardır.

Spikins vd. (2018) tarafından yapılan çalışmada Shanidar 1 adlı Neandertal birey, Irak'taki Shanidar Mağarası'nda bulunmuş ve ciddi fiziksel engellere rağmen 35–50 yaşlarına kadar yaşamıştır. Sol gözü kör ya da zayıf görür durumda, sağ kolunu ve elini kaybetmişti, işitme kaybı vardı ve topallamasına neden olan bacak deformasyonları mevcuttu. Bu yaralanmaların çoğu gençlik döneminde olmuş ve iyileşme izleri göstermektedir. Araştırmacılar, bu kadar ağır engellerle bu bireyin uzun süre yaşayabilmesinin, topluluğunun günlük bakım ve destek sağladığını, yani Neandertal'lerin sosyal dayanışma ve empati geliştirdiğini belirtmektedir. Benzer iyileşmiş yaralar diğer Neandertal'lerde de görülmüş, bu da gruplarının engelli bireyleri dışlamadığını, aksine onlara aktif olarak baktığını düşündürmektedir. Bu durumla günümüzde sosyal devlet anlayışına sahip ülkelerde de karşılaşıyoruz.

Neandertal'ler ayrıca günümüzdeki geri dönüşüm düşüncesine benzer uygulamalar da gerçekleştirmişlerdir. Buna örnek, yeniden yontma (*retouch*) çalışmalarıyla ilişkili izlerdir. Neandertal gruplarının kemikleri yeniden yontma aleti (*retoucher*) olarak kullandıklarına dair oldukça fazla kanıt vardır. Özellikle, Burgos (İspanya) bölgesindeki Prado Vargas Mağarası'nda 65 kemik *retoucher* örneği elde edilmiştir (Alonso-García vd. 2020). *Retouch* (yeniden yontma), taş aletlerin uçlarını veya kenarlarını keskinleştirmek, düzeltmek, yeniden şekillendirmek amacıyla yapılan bir işleme türüdür. Bu işlem, taş aletlerin işlevsel ömrünü uzatmak ve onları belirli görevler için daha verimli hale getirmek için uygulanır. Neandertal'ler, taş aletleri uzun süre kullandıkları için zamanla aletlerin uçları aşındı, kırıldı veya kullanılamaz hale geldi. Bu durumda *retouch* işlemi, aletleri yeniden kullanabilmek için çok önemli bir strateji haline gelmiştir.

3. Tarım Devrimi ve Homo Sapiens

Buzul Çağları boyunca insanın doğaya karşı temel tutumu hiç değişmemiştir. Elinden geleni almaya razıydı ancak bu alma yöntemlerini geliştirip neyi alacağı konusunda seçici olmayı öğrenmişti. Ancak Buzul Çağı'nın sona ermesinden kısa bir süre sonra, bazı toplulukların

doğaya karşı tutumu köklü biçimde değişti ve bu, insan türünün tamamı için devrimsel sonuçlar doğurarak gıda üretimi konusunda onlara hakimiyet kazandırdı (Childe, 2003). Buna Tarım Devrimi (Neolitik Devrim³) diyoruz. Tarım Devrimi'yle beraber göçebe yaşam terkedilmiş ve doğa dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu dönüşümün M.Ö. 10.000'lerde başladığı düşünülürse Tarım Devrimi'ne tanıklık eden tek türün Homo sapiens olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Elbette bu dönüşüm, mirasi bir birikimin sonucu olarak ortaya çıkmadı. Forrester (2019), başarılı tarım uygulamalarının büyük ölçüde deneme yanılma yoluyla öğrenildiğini, bu süreçte yabancı bitkilerin gözlemlenmesiyle elde edilen bilginin, tarım için yeterli olmadığını belirtmektedir.

Daha fazla yiyecek demek daha fazla insana yetecek besin anlamına geldiği için insan nüfusunda da artışlar meydana gelmiş. İnsanlar artık yalnızca hayatta kalmak için değil, aynı zamanda daha fazla üretim yapmak ve bununla birlikte farklı ihtiyaçları karşılamak için de çalışıyordu. Bunun sonucunda iş bölümü hızla gelişmeye başladı. Topluluklar bağımsız bir şekilde kendi içlerinde işlerini yerine getirebiliyorlardı. Bu dönemde ekonomi tamamen kendi kendine yeterliydi. Basit

gıda üreten toplum, başka bir gruptan takas veya değişim yoluyla ithal edilen herhangi bir yaşam gereksinimi için dışa bağımlı değildi. İhtiyaç duyduğu tüm gıdayı üretir ve toplardı. İhtiyacı olan basit ekipman çevresindeki hammaddeye dayanırdı. Toplumun üyeleri veya haneleri, gerekli araçları, gereçleri ve silahları kendileri üretti. Ancak yine de İngiltere, Belçika ve Fransa'da arkeologlar, Neolitik Çağ'dan kalma çakmaktaşı ocakları keşfetmişlerdir. Madenciler, muhtemelen madencilik aralarında bitki yetiştiriyor ve sığır besliyorlardı. Ancak, sadece kendileri için üretmedikleri, aynı zamanda çakmak taşlarını daha geniş bir pazara ihraç ettikleri oldukça kesin bir gerçektir. Yine de, denizler, ormanlar veya ormanlık dağlar engel olduğunda, Neolitik Çağ'da toplumlar arasındaki iletişim genellikle çok seyrek olmalıydı, ayrıca fikirlerin yayılması son derece yavaş olmuştur. Sadece Akdeniz çevresindeki ve doğusundaki kurak bölgelerde iletişim hızlı ya da yaygın olmuştur (Childe, 2003).

Tarımda yaşanan gelişmeler buğday, arpa gibi tahıl ürünlerinin üretimlerinde artışa neden olmuş, depolanmaları nedeniyle de uzak bölgelere taşınabilmesine olanak tanımıştır. Bununla birlikte her insan topluluğunun benzer özellikleri göstererek ekonomik gelişim sergilememeleri onlar arasında hükmetme üzerine

kurulu bir üstünlük çabasını da beraberinde getirecektir.

4. Kölelik Olmadan Homo economicus Doğar mıydı?

İnsan toplulukları arasındaki ekonomik farklılıklar, üretim ve bölüşüm farklılıklarına dayandırılabilir. Kimileri daha fazla üretim ve ticari faaliyet yürütürken, kimileri diğerlerine bağımlı bir hayata doğru yol almışlardır.

Siyasi sınıfların belirgin hale gelmesi, toprağın işlenmeye başlamasından sonra özel mülkiyetin gelişmesi, savaşların yaşanması sonucu toplum güç odaklarının etkisi altına girmeye başlayacaktı. Kölelik denilen olgu insan hayatına yazılı tarihten önce girmiştir. Babillerin Hammurabi Kanunları'ndan bir maddeye göre eğer biri, başka bir adamın oğlundan ya da kölesinden; tanıklar veya bir sözleşme olmadan, gümüş, altın, erkek ya da kadın köle, öküz, koyun, eşek ya da herhangi bir şey satın alırsa ya da bunları emanet olarak alırsa, o kişi hırsız sayılır ve ölüm cezasına çarptırılırdı (The Code of Hammurabi, n.d.). Homo economicus kölenin bir evrimi miydi, yoksa Homo sapiens'lerin bir uzantısı mıydı? Kuşkusuz J.S. Mill'e göre Homo sapiens'lerin bir uzantısıydı. Homo sapiens'lerin hem homo economicus hem de sapiens olarak türünü devam ettiriyor olması, ekonomik ilişkileri

abartmış bir düşünür için öngörülemez bir sonuçtu.

Köleliğin günümüz dünyasında işçilerinkine benzer bir çalışma hayatıyla kıyaslandığına şahit olmuşuzdur. Savaşta elde edilen esirlerin öldürülmeyip köle olarak kullanılması ve ekonomik çıkarlar elde edilmesi pek de nadir olmayan uygulamalardı. Homo economicus'u anlamak için ne kadar geriye gidersek gidelim belki de anlamaya çalışacağımız şey sömürünün nasıl evrildiği olacaktır.

5. Sonuç

İlk insanların gelişmemiş ekonomik düzenlere sahip olduğu kesin. Amaçları yalnızca geçim olan ve küçük gruplar halinde yaşayan atalarımızın nasıl olup da doğayı taklit ederek toprağı işler hale getirdiği de merak edilen bir konu. Geçmişe dair üretilen bilgiler, bilim ışığında elde edilen bulgularla ortaya konsa da onların davranışlarını anlamada sezgilerimizi de arkamıza aldığımız bir gerçek.

Homo economicus'a gelene kadar çok zorlu yolları aşan Homo sapiens, kendisini yüz yıllar sonra adına Sanayi Devrimi denilen bir karmaşanın içerisinde bulacaktı. Karmaşa, çünkü ortaya çıkan üretim miktarı insanların sanayi tesislerine saatlerce sıkışıp kalmasına yol açacaktı.

Oysa Neandertal'ler için yaban öküzlerini avlamak birkaç kesici alet elde etmek ve belki de günün

sonunda hâlâ acıkmış olarak eve dönmek endişesinden ibaretti. Uygar insanın kazanımlarını bir çırpıda kenara koymak mümkün değil, üretim eğiliminin ani yükselişinin tek kaynağı da Sanayi Devrimi değil.

Kaynakça

- Alonso-García, P., Navazo Ruiz, M., & Blasco, R. (2020). Use and selection of bone fragments in the north of the Iberian Peninsula during the Middle Palaeolithic: Bone retouchers from level 4 of Prado Vargas (Burgos, Spain). *Archaeological and Anthropological Sciences*, 12(9).
- Bocquet-Appel, J.-P., & Degioanni, A. (2013). Neanderthal demographic estimates. *Current Anthropology*, 54, S202–S213.
- Childe, V. G. (2003). *Man makes himself* (New Thinker's Library). Coronet Books.
- Encyclopaedia Britannica. (n.d.). Neanderthal. *Encyclopaedia Britannica*. Retrieved April 18, 2025, from <https://www.britannica.com/topic/Neanderthal>
- Forrester, R. (2019). *The Neolithic revolution: Domestication of plants explained*. All rights are copyrighted by Forrester. Retrieved April 19, 2025 from <https://philarchive.org/archive/FORTNR?>
- Gee, H. (1996, October 31). How humans behaved before they behaved like humans. *London Review of Books*, 31(20), 36–38.

Max Planck Society. (2016, March 14). 400,000-year-old fossils from Spain provide earliest genetic evidence of Neandertals. Max Planck Institute. Retrieved April 18, 2025, from <https://www.mpg.de/10364707/hominins-sima-de-los-huesos>

Penny Spikins, Andy Needham, Lorna Tilley & Gail Hitchens (2018): Calculated or caring? Neanderthal healthcare in social context, *World Archaeology*

The Code of Hammurabi. (n.d.). Washington State University. Retrieved 19 April 2025 from <https://web.archive.org/web/20110514033802/http://www.wsu.edu/~dee/MESO/CODE.HTM>

Son Notlar

1. Neandertaller'den önce Homo habilis (yaklaşık 2,4 milyon yıl önce) ve Homo erectus (1,8 milyon yıl – 300.000 yıl önce) var ve bu türler taş alet yapabiliyordu. Bu üretim, "geçim ekonomisi" düzeyinde karşımıza çıkmakta ve belki de içlerinde iş bölümü olmuş olabileceğini akıllara getirmektedir.
2. Pleistosen Dönem 2,6 milyon yıl önce başlayıp 11.700 yıl önce sona ermiştir.
3. Neolitik Devrim terimi, ilk Childe, V. G. (1936). *Man Makes Himself*. London: Watts & Co. kitabında geçer.